

1. Nuori ihminen, nuori demokratia

Suomalaiset rakastavat oman historiansa esittämistä menestystarinana: pohjoisen pieni ja köyhä kansakunta kohosi vain hieman yli sadassa vuodessa nälänhädän ja kurjuuden syvyyksistä moderniksi teollisuusvaltioksi, jonka demokraattista yhteiskuntaa ja koulutusjärjestelmää katsotaan ylöspäin kaikkialla maailmassa. Juhlapuheiden loputtomissa liturgioissa keskiössä useimmiten loistaa juuri suomalainen koulutus, jota ilman nuori valtio ei olisi voinut nousta sisällissodan katkerasta kahtiajaosta ja toisen maailmansodan varjoista länsimaiseksi sivistisyhteiskunnaksi. Mutta mitä koulutus todella merkitsee demokraattiselle valtiolle? Entä mikä on suomalainen demokratian kohtalo, jos se menettää merkityksensä?

Demokraattinen järjestelmä perustuu aatteelle, jonka mukaan kaiken yhteiskunnallisen päätösvallan on oltava pohjimmiltaan lähtöisin kansalaisten yleisestä mielipiteestä. Kansanvallan kiihkeimmät apologeetat saattaisivat jopa sanoa, että kansan tahto ei ainoastaan ole lakien pohja, vaan ylivertainen tapa ratkaista yhteiskunnan ongelmat. Jalolta kuulostava periaate on kuitenkin kaksiteräinen miekka. Kautta historian demokratian kärkkäimmät kriitikot ovat yhä uudelleen nostaneet esiin, kuinka tuo kansanvallan perimmäisin totuus on järjestelmän itsensä akilleenkantapäähän: kansalaiset eivät aina tiedä parhaita ratkaisuja yhteiskunnan parantamiseen tai edes omiin ongelmiinsa. Tässä valossa on hyvinkin luonnollista nähdä, mikä koulutuksen rooli demokraattisessa yhteiskunnassa todella on. Jotta kansalaiset voisivat tehdä päätöksiä valtion tulevaisuudesta, tulisi heidän ymmärtää nuo päätökset analyyttisellä ja kriittisellä tavalla. Ilman kriittistä ajattelua demokratian koko perusta on mätä – silloin valtaa ei käytä kansa, vaan se, joka vallanhimo silmissään pystyy parhaimmin hyväksikäyttämään yhteiskunnallisia ongelmia ja muuttamaan valheen kansan mielessä totuudeksi. Demokratiaa ei siis voi olla olemassa ilman yleistä ja laadukasta koulutusta.

Jukka Kekkonen ja Matti Tanelin artikkeli *Koulutuksen merkitys on vaarassa kadota* (Vartija 20.10.2020) tuo esille suomalaisen demokratian tulevaisuuden kannalta huolestuttavan näkökulman. Artikkelissaan he nimittäin esittävät, että suomalainen koulutusjärjestelmä on ajautumassa vääjäämättömään kriisiin. Ongelmien syiksi Kekkonen ja Taneli nostavat 2010-luvulla tehdyt leikkaukset sekä nopeasti toteutetut uudistukset, jotka ovat ravistelleet aikaisemmin toimivuudestaan tunnettua järjestelmää: opettajien ja professorien määrä on vähentynyt samalla, kun opiskelupainetta on pyritty siirtämään yhä alaspäin opintoasteiden hierarkiassa.

“Todistusvalinnan määrän voimakas kasvattaminen on johtamassa koulutuksen periytymisen vahvistumiseen”, Kekkonen ja Taneli kirjoittavat lukiolaitoksesta. “Se myös siirtää kilpailun, valinnat ja valmennuskurssit yhä nuorempiin ikäluokkiin. Tämä aiheuttaa kansalaisten epätasa-arvoistumista ja aikaansaa enenevässä määrin monenlaisia paineita nuorten elämään, joilla on jo nyt tulevaisuuden suhteen liikaa psyykkistä kuormittuneisuutta.” Kirjoittajat ovat ongelman ytimessä. Jo nyt tutkijat varoittavat yhteiskunnan eriarvoistumisesta. Tämän kehityksen taustatekijäksi on nimetty perhetaustan vaikutuksen lisääntyminen koulutuksessa, jonka piti olla Suomessa taustasta riippumatta tasa-arvoista. Ja kun hallitukset yrittävät varautua tulevaan eläkepommiin tiivistämällä nuorten opintoja yhä lyhyempiin aikoihin, kuntatason päättäjät seuraavat hikeä otsaltaan pyyhkien, miten opiskelijoiden pahoinvointi hipoo raamatullisia mittasuhteita.

Janne Saarikiven silmiäavaava kolumni *Koulutuksen kunnianpalautusta saadaan vielä odotella* (Helsingin Sanomat 22.6.2021) valottaa vielä tarkemmin tiettyjen alojen synkkyyttä Suomen yliopistoissa: “[K]un joku eläköityy, sairastuu tai valmistuu tehtävässään, hänen tilalleen ei enää valita ketään. Opettajakunta pienenee nopeasti, mutta hallitus kaavailee nostavansa yliopiston opiskelijamääriä valtavasti. Utta rahaa ei silti ole tulossa.” Saarikiven kuvaus maalaa tilanteesta synkemmän kuvan kuin Kekkonen ja Tanelin artikkeli. Kuitenkin Saarikivi osoittaa vielä konkreettisemmin yhteyden koulutuksen ja yhteiskunnan vakauden välillä. Tekstissä tämä kiteytyy aikamme vitsaukseen, kuin tyhjältä ilmaantuneeseen virukseen, joka on sivaltanut maailman

hallitukset polvilleen ja näyttänyt tieteellisen tiedon merkityksen yhteiskunnassa. Ilman asiantuntijoita vallankäyttäjät tekisivät päätöksiä silmät sidottuina, eikä maallikoilla olisi kunnollisia lähtökohtia epäkohtien arvosteluun – olisi vain haparointia ja liikkuvista pinnoista ponnistavia syytöksiä.

Suomalaisen korkeakoululaitoksen tulevaisuus vaikuttaa merkittävästi myös alempien asteiden koulutukseen. Jo vuosia meitä on lukiossa patistettu seuraamaan yhä intensiivisemmin mediaa, mistä saamme säännöllisesti lukea Saarikiven kolumnin kaltaisia kuvauksia Suomen yliopistojen kohtalosta. Kun on jo lukiossa saanut istua viikkotolkulla koulupäivät luokassa ja iltaisin pimeän tullen vielä yhtä kauan kotona työpöydän ääressä, alkaa koko järjestelmän merkitys hämärtyä: Mitä järkeä tässä on, jos akateemisten ammattien tulevaisuus näyttää tältä? Myös Kekkonen ja Taneli nostavat esiin saman: “Miksi opiskella ja ahkeroida vuosia, jos se ei edes mahdollista hyvän toimeentulon turvaavaa työpaikkaa ja tulevaisuutta?” Jos tänä päivänä kysyisi lukiota käyvän ikäluokan – minunkin ikäluokkani – lahjakkaimmilta ääniltä ja mieliltä heidän tulevaisuudestaan, saisi vastaukseksi apaattisia katseita ja olankohautuksia. “Emme me tiedä”, he sanoisivat, “kuulimme, että tämä ala on kuolemassa Suomen yliopistoista. Meidät on opetettu ajattelemaan kriittisesti, emme me usko enää tyhjiä lupauksia.”

Demokratia on monella tapaa kuin nuori ihminen. Se ei ole koskaan täysin valmis, vaan sen täytyy jatkuvasti räpiköidä ongelmien ja epäkohtien tuomien muutosten halki voidakseen säilyttää olemuksensa. Sen täytyy oppia sietämään omaa vajavaisuuttaan, mutta tehdä silti kaikkensa, jotteivat tuon vajavaisuuden seuraukset koituisi kohtalokkaiksi. Nuorilla ihmisillä on toivoa niin kauan kuin he voivat uskoa omaan tulevaisuuteensa. Sama pätee demokratiaan. Jos yhteiskunnan kansalaiset vaipuvat epäuskoon ja apatiaan, vakaa ja rauhanomainen tulevaisuus seisoo huterilla jaloilla. Niin kuin nuori ihminen vaatii koulutusta elättääkseen itsensä, vaatii valtio lääkäreitä parantamaan sairauksia, diplomi-insinöörejä ja arkkitehtejä rakentamaan kaupunkeja,

oikeustieteilijöitä valvomaan jokaisen perusoikeuksia, biologeja ja psykologeja tutkimaan tätä molekyylien, solujen ja hermoimpulssien verkkoa, josta vielä tiedetään vain vähän, sekä opettajia auttamaan tulevia sukupolvia pärjäämään tässä maailmassa ja pyrkimään kohti elämää, joka on elämisen arvoista. Yhteiskunta, joka lannistaa nuoret voimansa, on tuomittu rappioon ja kuolemaan. Tästä ovat niin Saarikivi kuin myös Kekkonen ja Taneli yhtä mieltä: tiedettä ja kulttuuria yksinkertaisesti tarvitaan selittämään ihmistä ja maailmaa.

Entä mitä tulee tuohon suomalaiseen menestystarinaan? Harva uskaltaa vielä tässä kohtaa arvailla, mikä on seuraava luku maamme historiassa. Mutta tästä monet ovat yhtä mieltä: jos koulutuksen perustuksia aletaan vähitellen järsiä, koko demokraattinen yhteiskunta saattaa kaatua korttitalon lailla. Demokratia ei ole monoliitti, vaan miljoonien äänien ja ajatusten kuoro, jossa riitasointujenkin tulisi voida soida ilman, että ihmiset alkavat teurastaa toisiaan. Ja niin kuin nuori ihminen tarvitsee optimismia, myös tuo lukemattomien äänien yhteiselo kaikkine mielipiteineen tarvitsee uskoa siihen, että koulutusjärjestelmä yhdistää kansaa ja tukee demokratian perustuksia yhä tulevana aikoina. Meidän tehtäväksemme jää katsoa, että demokratian mieli pysyy nuorena aina oman aikamme iltahämärään saakka.